

Ilja LEMEŠKIN

Lietuvių kalbos institutas, Prahos lingvistų būrelis

Tagesangebot „PRŪSŲ KNYGELĖS“ SUDĖTYJE

Tagesangebot in the Little Prussian Book

Anotacija. Viduramžių leksikografinis šaltinis „Prūsų knygelė“, XVI a. įtrauktas į S. Grunau „Prūsijos kroniką“, atstovauja hanziškajai leksikografiniai produkcijai (dvi-kalbei bei utilitarinei). Straipsnyje yra rekonstruojama (tikslinama) XIII a. originalo sandara. Pozicijoje tarp teminių žodynėlio skyrių ir pasikalbėjimų analizuojama daiktavardžių grupė, kuri interpretuojama kaip parduodamų daiktų išvardijimas, kaip „dienos pasiūlymas“.

Raktažodžiai: prūsų kalba; Hanzos leksikografija; „Prūsų knygelė“; S. Grunau; pasikalbėjimai; dienos pasiūlymas.

Abstract. The medieval “Little Prussian Book,” included in S. Grunau’s 16th-century *Preussische Chronik*, represents a Hanseatic lexicographical production (bilingual and utilitarian). This article reconstructs (corrects) the structure of the 13th-century original. I analyse a group of nouns located between the thematic chapters of the glossary and the conversations, which can be interpreted as a listing of items for sale as a “daily offer”.

Keywords: Old Prussian; Hanseatic lexicography; Little Prussian Book; S. Grunau; conversations; a Daily offer.

„Prūsų knygelė“ pagal analogiją su „Rusiškomis knygomis“ (*Einn Russisch Buch; Ein Rusch Boeck*; acc. sg. **русскѣю книгю** – *rusche boek*) vadiname (Lemeškin 2018a, 2019) nedidelės apimties viduramžių leksikografijos kūrinėlį, žymiai vėliau įtrauktą į Simono Grunau *Preussische Chronik* ir žinomą keliais nuorašais (žymimi santrumpomis *GrG, GrA, GrC, GrF, GrH*). Iš dabar žinomų šaltinių svarbus *GrG* – XVI a. vokiečių–prūsų kalbų Getingeno nuorašas (Getingeno universiteto bibliotekoje surado ir 1949 m. paskelbė E. Hermannas – Hermann 1949; nuorašų apžvalgą pateikė bei ją toliau tikslina Dini 2013; 2014, 331; 2019, 335–336 ir kt.). Nagrinėjant protografą taip pat naudingas kitai nuorašų grupei priklausęs *GrA*, t. y. XVII ir XVIII a.

sandūros prūsų–vokiečių kalbų nuorašas iš Karaliaučiaus universiteto bibliotekos (Trautmann 1910).

Nevykęs pavadinimas *Simono Grunau žodynėlis* nusako posesyvinį priklausymo santykį, o tai suponuoja klaidingą mintį, jog kronikos autorius prisidėjo (galėjo prisidėti) prie žodynėlio sudarymo. Bet iš tikrųjų dominikonų vienuolis – viso labo tarpininkas tarp Viduramžių rašto tradicijos ir mūsų laikų (tik šis vaidmuo pateisina Grunau minėjimą santrumpose). Panorėjęs iliustruoti substratinės kalbos kitoniškumą (*Vnderscheidt*) XVI a. kraštotyrininkas kompiliuotojas pasitelkė vieną „patikimą“ šaltinį – senojo leksikografinio kūrinių nuorašą (arba kelius tuomet prieinamus nuorašus). Tai rodo teksto nurašymo klaidos. Vienos iš jų atsirado jam nurašant turimą rankraštį, kitos klaidos buvo paveldėtos iš nuorašų protografo (pvz., iš skirtingų žodžių „suplakta“ eilutė: *leimat* ‘linų drobė’ – *mofla* ‘sakai, kliajai’ (*GrG* 73) – Lemeškin 2019, 93–94).

Į kronikos sudėtį manualiai įtrauktas šaltinis „autoriui“ turėjo atrodyti patikimas dėl savo senumo, prestižinės (neįprastos) rašytinės gyvavimo terpės bei tariamojo tikrumo, „grynumo“. Kompiliacijos sudarytojas pastebi, jog „degradavę“ kaimų senbuviai, t. y. šiuolaikiniai prie M. Liuterio linkę eretikai prūsai, jau kalba vokiškai. Tokiomis sąlygomis utilitarinio pobūdžio vokiečių–prūsų žodynų, o juolab pasikalbėjimų, kurti nebuvo reikalo. Kitaip būdavo su „senaisiais išlikusiais prūsais“, t. y. su gyventojais, kurie liko gyvi po jų žemės užgrobimo: *Es ist zu wissen das Itzund in Preussen die Deutzsche sprach am meiften gebreuchlich ist, vnd dieselben Einwoner solchen Jrthumb nicht haben, wie man von den obergebliebenen alten preussen erfert* (*GrG*). Šią būklę S. Grunau akyse ir atskleidžia (ilustruoja) jo panaudotas senųjų laikų rašytinis leksikografinis kūrinys.

Neišmanydamas degradavusios, bet kai kurių kaimų ribose dar vartojamos kalbos, S. Grunau nesuvokė senojo leksikografinio kūrinių sudarymo priežasties bei aplinkybių, žodynėlio funkcinės paskirties. Kitaip būtų noriai jį susiejęs su XIII a. krašto istorija, t. y. su Hanzos pirklių ekspansija į prūsų gyventas žemes bei utilitariniais Hanzos sąjungos pirklių poreikiais. Hanziskajai leksikografiniai produkcijai (dvikalbei ir utilitarinei) atstovauja minėtos „Rusiškos knygos“ (Baar 1885; Fałowski 1992; 1994; 1996; 1997; Gernentz 1986; Gernentz, Korol, Rösler 1988; Hammerich, Jakobson 1970; Hendriks, Schaeken 2008; Hendriks 2011; Jakobson, Schooneveld 1961), t. y. žanriniu požiūriu identiški žodynėliai ir pasikalbėjimai, kažkada Naugardo faktorijoje realizuojami Hanzos vokiečių žemaičių kalba

(*Hansesprache, Lübecker Ausgleichssprache*). Kartu su seniausia baltų leksikografija (prie jos priklauso dar Elbingo žodynas) jie reprezentuoja tą pačią hanziečių, jaunuolių *sprakelerere*, praktikuojamą vietinės kalbos mokymosi metodiką. Dėl to šie šaltiniai turi būti vadinami vienodai (*rusiškos/rusų knygos – prūsiskos/prūsų knygos*), o nagrinėjami kartu.

Prie senųjų nurašymo klaidų priklauso lapų sukeitimas vietomis. Klaida yra būdinga visiems šiuo metu žinomiems nuorašams, o tai rodo, kad ji buvo padaryta jau nuorašų (visų XVI a. redakcijų) protografe, kai buvo prieinamas resp. kopijuojamas XIII a. originalas. Senosios raštijos tradicijoje tai yra paplitęs reiškinys, nes skriptorius, kartais dirbantis ne savo valia, dažnai nesigilino į turinį bei teksto rišlumą. Tai ypač natūralu, kai nurašomas kūrinys nebuvo naratyvinio pobūdžio. Žodyno semantinis koherentiškumas yra silpnas (palyginti su rišliu tekstu, kuris visada būna įtrauktas į tam tikrą komunikacinį aktą), dėl to praleisti arba sukeisti vietomis lapus (puslapius, eilutes, žodžius) buvo lengva.

Nurašymo klaidą ištaisius (Lemeškin 2018b), buvo atkurtas semantinis eiliškumas bei rišlumas (tarp *GrG 70–76, GrG 81 ir GrG 23–33*, kurie originale sudarė žodyno autoriui svarbų teminių skyrių „Linų / kanapių apdirbimo darbai ir siuvimas“). 2019 m. buvo rekonstruotas toks XIII a. originalo pavidas (Lemeškin 2019, 98–101):

Žodynėlis	
Anas ir šis pasaulis, miestas <i>us.</i> kaimas	1r [antraštė – 1–2 eil.] <i>Gott / Dewes</i> ‘dievas’ (<i>GrG 1</i>), <i>Engel / Angol</i> ‘angelas’ (<i>GrG 2</i>), <i>Stadt / Maiſta</i> ‘miestas’ (<i>GrG 3</i>), <i>Menfch / Ludis</i> ‘žmogus’ (<i>GrG 4</i>), <i>Dorff / kayme</i> ‘kaimas’ (<i>GrG 5</i>), <i>Pferdt / kampnit</i> ‘arklys’ (<i>GrG 6</i>), <i>Kue / klint</i> ‘karvė’ (<i>GrG 7</i>), <i>Hundt / Songos</i> ‘šuo’ (<i>GrG 8</i>), <i>Herre / Rickies</i> ‘ponas’ (<i>GrG 9</i>),
Maistas	<i>waffer / Wunda</i> ‘vanduo’ (<i>GrG 10</i>), 1v <i>Bier / Pewo</i> ‘alus’ (<i>GrG 11</i>), <i>korn / Roggis</i> ‘rugys’ (<i>GrG 12</i>), <i>Weiffe / gaide</i> ‘kvietytys’ (<i>GrG 13</i>),

	<i>Gerfte / Maife</i> 'miežis' (GrG 14), <i>Fleisch / Meinfe</i> 'mēsa' (GrG 15), <i>Brot / geitke</i> 'duona' (GrG 16),
Orai	<i>Treuge / faufon – Holtz / Malko</i> 'sausas'-'malkos' (GrG 17–18), <i>Windt / widre</i> 'vējas' (GrG 19),
Žmogaus kūnas	<i>Heupt / gaulko</i> 'galva' (GrG 20), <i>handt / rancko</i> 'ranka' (GrG 21), <i>Bine / Noye</i> 'koja' (GrG 22),
Orai	2r <i>Regen / Soye</i> 'lietus' (GrG 46), <i>kalt / Salta</i> 'šalta' (GrG 47), <i>Gros / Debica</i> 'didelis' (GrG 48), <i>klein / Licuti</i> 'mažas' (GrG 49),
Šeima	<i>Fraw / Gema</i> 'moteris' (GrG 50), <i>Ein edle / Supana</i> 'ponia' (GrG 51), <i>Jungfer / Merga</i> 'merga' (GrG 52), <i>Kindt / maltnicka</i> 'vaikas' (GrG 53), <i>tochter / Docki</i> 'duktē' (GrG 54), <i>mutter / muthi</i> 'motina' (GrG 55), <i>Vater / thaus</i> 'tēvas' (GrG 56),
Laikas	<i>Jar / metthe</i> 'metai' (GrG 57), 2v <i>nacht / nacht</i> 'naktis' (GrG 58),
Karčema	<i>gutt / labbis – kefe / Sur</i> 'geras'-'sūris' (GrG 59–60), <i>potter / Ancte</i> 'sviestas' (GrG 61), <i>meffer / keilo</i> 'peilis' (GrG 62),
Ūkis ir žemēs darbai	<i>Monch / mynkus</i> 'šiene laikomas nokstantis vaisius' (GrG 63), <i>hew / kraife</i> 'šienas' (GrG 64), <i>ftro / Salme</i> 'šiaudai' (GrG 65), <i>hanffaet / gnabsem</i> 'kanapēs sēkla' (GrG 66), <i>Eyer / paute</i> 'kiaušinis' (GrG 67), <i>Felt / lnncka</i> 'laukas' (GrG 68), <i>fcheune / fkuna</i> 'daržinē' (GrG 69),
Linu / kanapiu apdirbimo darbai ir siuvmas	3r <i>Hecht / lyda</i> 'linu šukuotis' (GrG 70), <i>Peil / bila</i> 'īrankis galvenoms nukirsti' (GrG 71), <i>flachs / lino</i> 'linai' (GrG 72), <i>leimat / ...</i> 'linu drobē' (GrG 73),

	... / <i>moſla</i> ‘sakai, klijai’ (GrG 73), <i>hanf</i> / <i>Caneips</i> ‘kanapē’ (GrG 74), <i>Nolde</i> / <i>augle</i> ‘adata’ (GrG 75), <i>zwirn</i> / <i>fchuto</i> ‘siūlas’ (GrG 76),
Karčema	<i>krug</i> / <i>kreitzno</i> ‘smuklė’ (GrG 77), <i>glas</i> / <i>gaffo</i> ‘stiklas’ (GrG 78), <i>knecht</i> / <i>Woikello</i> ‘tarnas’ (GrG 79), <i>Marck</i> / <i>kalte</i> ‘markė’ (GrG 80),
Linų / kanapių apdirbimo darbai ir siuvimas	<i>Schue</i> / <i>korpe</i> ‘korpija, lino plūšai’ (GrG 81), 3v <i>Rock</i> / <i>Wiftna</i> ‘švarkas’ (GrG 23), <i>Hembde</i> / <i>Norte</i> ‘marškiniai’ (GrG 24), <i>Licht</i> / <i>lickte</i> ‘žvakė’ (GrG 25), <i>Haus</i> / <i>botte</i> ‘namas’ (GrG 26), <i>Sack</i> / <i>ſaika</i> ‘maišas’ (GrG 27),
Bažnyčia	<i>Beichten</i> / <i>gerbeis</i> ‘išpažink’ (GrG 28), <i>Sunde</i> / <i>greki</i> ‘nuodėmė’ (GrG 29), <i>kirche</i> / <i>kirko</i> ‘bažnyčia’ (GrG 30), <i>Faſten</i> / <i>Paſtenick</i> ‘pasninkas’ (GrG 31), <i>Erbeis</i> / <i>kekits</i> ‘žirnis’ (GrG 32), <i>Weg</i> / <i>peentis</i> ‘kelias’ (GrG 33),
Veiksm. priedas	4r <i>Schlaffen</i> / <i>Moicte</i> ‘miegoti’ (GrG 34), <i>Trincken</i> / <i>Pogeis</i> ‘gerk’ (GrG 35), <i>Effen</i> / <i>wolgeit</i> ‘valgykite’ (GrG 36), <i>Speien</i> / <i>wimbmis</i> ‘vemk’ (GrG 37), <i>Bezalen</i> / <i>plateis</i> – <i>Saltz</i> / <i>Sali</i> ‘mokėk’-‘druska’ (GrG 38–39),
Subst. papildymai	<i>Hutt</i> / <i>kelmo</i> ‘kepurė’ (GrG 40), <i>Hun</i> / <i>gerte</i> ‘gaidys’ (GrG 41), <i>wagen</i> / <i>Abbas</i> ‘vežimas’ (GrG 42), <i>kanne</i> / <i>kragge</i> ‘ašotis’ (GrG 43), <i>Schne</i> / <i>fchneko</i> *‘sniegas’ (GrG 44), <i>Saw</i> / <i>Skaura</i> ‘kiaulė’ (GrG 45),
Pasikalbėjimai	
<i>keiksm.</i>	4v <i>Arfch kuffen</i> / <i>piſda pomeleis</i> (GrG 82–83),
GrG 34–45 papildymai	<i>gebott</i> / <i>lapinna</i> ‘liepė’ (GrG 84), <i>tagk</i> / <i>Deigen</i> ‘diena’ (GrG 85),
<i>keiksm.</i>	<i>Nim gefatter</i> / <i>Jmants Comatter</i> (GrG 86–87),

<i>keiksm.</i>	<i>Hure / Manga</i> ‘kekšė’ (<i>GrG</i> 88),
<i>prekybos situacija</i>	<i>Habt Jr es nicht <-> Jch wils euch geben Ein roter apffel / Ny thueri thu <-> Dam thoi Warmes Wobelcke</i> ‘tu neturi ? – duosiu tau kirmėlių uoboliukus [galus]’ (<i>GrG</i> 89–91),
<i>prekybos situacija</i>	5r <i>Ein vogell Wo Woltu hin / Pipelko kayat thu</i> ‘paukščio nori tu’ (<i>GrG</i> 92–93),
<i>prekybos situacija</i>	<i>Behut dich Gott / Warbo thi Dewes</i> ‘(te)teisia tave dievas’ (<i>GrG</i> 94),
<i>prekybos situacija</i>	<i>Gehe furt Ein gut man / Sanday Dirfos gintos</i> ‘Sudie, šaunus žmogau’ (<i>GrG</i> 95–96),
<i>prekybos situacija</i>	[<i>Behut dich Gott / Warbo thi Dewes</i> , žr. <i>GrG</i> 94] => <i>Mangos Sones</i> ‘[(Te)teisia tave dievas,] kekšės sūnau’ (<i>GrG</i> 97),
<i>prekybos situacija</i>	5v [<i>Behut dich Gott / Warbo thi Dewes</i> , žr. <i>GrG</i> 94] => <i>Maiters</i> ‘[(Te)teisia tave dievas,] šelmi’ (<i>GrG</i> 98),
<i>prekybos situacija</i>	<i>Wiltu nicht [habit] / Ny koyto [wijge]</i> ‘nenori tu avižos’ (<i>GrG</i> 99, <i>GrA</i> 91–92).

Atskiras dėmesys, analizuojant XIII a. originalą, buvo sutelktas pozicijai tarp leksinės dalies ir pasikalbėjimų. Buvo iškelta mintis, kad pabaigai, prieš pasikalbėjimų dalį, autorius pridėjo primirštus žodžius: „Po veiksmažodžių skilties pateikta substantyvų grupė *GrG* 40–45 (taip pat, matyt, ir *GrG* 84–85) daro priedo įspūdį, kai „užbaigto“ žodynėlio pabaigoje buvo papildomai pridėti „pavėlavę“ daiktavardžiai, t. y. substantyvai, kuriuos į teminius skyrius autorius pamiršo laiku įrašyti“ (Lemeškin 2018b, 96). Ši dalis buvo pavadinta „Substantyvų papildymai“. Toks šios dalies apibūdinimas buvo pasirinktas ir monografijoje *Lithuanica aliter* (Lemeškin 2019, 100), tačiau *GrG* 84–85 vieta čia buvo nurodyta jau su klaustuku (Lemeškin 2019, 101). Išnašoje, kuri paaiškino „semantiškai margų žodžių skilties“ atsiradimą, buvo nurodyta alternatyva: „Kita vertus, substantyvai eina po veiksmažodžio *Bezalen / plateis* ‘mokėk’ (*GrG* 38), todėl juos galima suvokti ir kaip (per)parduodamų daiktų išvardijimą: kepurė, gaidys, vežimas, ąsotis, kiaulė. Tačiau tokiu atveju keblumų kelia žodis *Schne / fchneko* *‘sniegas’ (*GrG* 44). Tiesa, pastarasis žodis gali būti gerokai iškraipytas...“ (Lemeškin 2019, 97, išn. 55). Čia gali slypėti ir vok. *Schnecke* ‘sraigė, šliužas’.

Kitas aiškinimas atrodo patikimesnis. Tai lemia ne tik žanrinis „Prūsų knygelės“ pobūdis, į kurį privalome atsižvelgti, bet ir pasikalbėjimų kaimynystė su „probleminiais“ GrG 84–85 žodžiais, nedėsningai pakibusiais pasikalbėjimų pradžioje. „Gražinti“ juos į „savo“ vietas: *gebott / lapinna* (GrG 84) prie „Bažnyčios“ (GrG 28–33), o *tagk / Deigen* GrG 85 prie „Laiko“ (GrG 57–58) teminių skilčių – nėra būtina atsižvelgus net į aktualią dabarties prekybos realiją – sąvoką „dienos pasiūla“, vok. *Tagesangebot* ‘dienos pasiūlymas’ (vok. *Angebot* ‘Gesamtheit der zum Verkauf stehenden Waren’), plg. „*Gebot* n. – *gebott* zu *bieten* – noch heute vollerhalten in kauf und verkauf“ (Grimm 1877, 1803). Vokiečių leksikografinėje tradicijoje substantyvus *Gebot* nusakyti prekybos santykių, t. y. prekių pasiūlą, yra paliudytas nuo XVIII a. pradžios (*Das Gebot auf ein Ding / Licitatio. Der ein Gebot thut / Licitator* – Kirsch 1714 2, 138), tačiau šia reikšme veiksmazodžio *bieten* ‘siūlyti’ vedinys turėjo būti vartojamas (pardavimo–pirkimo srityje) daug anksčiau. Tokią archetipinę vartoseną gali iliustruoti būtent Hanzos vokiečių–prūsų kalbų šaltinis. Tokiu atveju XIII a. pirklys dėl situatyvinės artimos ateities komunikacijos aptariamą leksemų sancaupą, ko gero, būtų palikęs leksikografinio šaltinio pabaigai, taip išreikšdamas aktualią (šios, būsimos) „dienos pasiūlą“ (GrG 84–85):

Bezalen / plateis ‘mokėk’ (GrG 38):

Saltz / Sali ‘druska’ (GrG 38–39)

Hutt / kelmo ‘kepurė’ (GrG 40),

Hun / gerte ‘gaidys’ (GrG 41),

wagen / Abbas ‘vežimas’ (GrG 42),

kanne / kragge ‘ąsotis’ (GrG 43),

Schne / fchneko ‘tam tikra baltos spalvos prekė (drobė, pieno gaminys?) [jeigu čia buvo žodis reikšme *‘sniegas’]]’ arba ‘daiktas panašus į sraigę, susuktas (gręžtuvas, lengvas vežimas šienui vežti, pintinė?) [jeigu čia buvo žodis reikšme *‘sraigė’]]’ (GrG 44),

Saw / Skaura ‘kiaulė’ (GrG 45).

Pozicijoje tarp anksčiau pateiktų teminių lizdų ir pasikalbėjimų tokia *praktinė* teminė skiltis sudaro savotišką pereinamąją grandį, o pagal savo paskirtį ji yra arčiau pasikalbėjimų.

Taigi, anksčiau pasiūlyta originalo rekonstrukcija būtų taisytina taip:

Žodynėlis	
Anas ir šis pasaulis, miestas vs. kaimas	1r [antraštė – 1–2 eil.] <i>Gott / Dewes</i> ‘dievas’ (GrG 1), <i>Engel / Angol</i> ‘angelas’ (GrG 2), <i>Stadt / Maišta</i> ‘miestas’ (GrG 3), <i>Menfch / Ludis</i> ‘žmogus’ (GrG 4), <i>Dorff / kayme</i> ‘kaimas’ (GrG 5), <i>Pferdt / kampnit</i> ‘arklys’ (GrG 6), <i>Kue / klint</i> ‘karvė’ (GrG 7), <i>Hundt / Songos</i> ‘šuo’ (GrG 8), <i>Herre / Rickies</i> ‘ponas’ (GrG 9),
Maistas	<i>waffer / Wunda</i> ‘vanduo’ (GrG 10), 1v <i>Bier / Pewo</i> ‘alus’ (GrG 11), <i>korn / Roggis</i> ‘rugys’ (GrG 12), <i>Weiffe / gaide</i> ‘kvietytys’ (GrG 13), <i>Gerfte / Maiše</i> ‘miežis’ (GrG 14), <i>Fleifch / Meinše</i> ‘mėsa’ (GrG 15), <i>Brot / geitke</i> ‘duona’ (GrG 16),
Orai	<i>Treuge / faufon – Holtz / Malko</i> ‘sausas’-‘malkos’ (GrG 17–18), <i>Windt / widre</i> ‘vėjas’ (GrG 19),
Žmogaus kūnas	<i>Heupt / gaulko</i> ‘galva’ (GrG 20), <i>handt / rancko</i> ‘ranka’ (GrG 21), <i>Bine / Noye</i> ‘koja’ (GrG 22),
Orai	2r <i>Regen / Soye</i> ‘lietus’ (GrG 46), <i>kalt / Salta</i> ‘šalta’ (GrG 47), <i>Gros / Debica</i> ‘didelis’ (GrG 48), <i>klein / Licuti</i> ‘mažas’ (GrG 49),
Šeima	<i>Fraw / Gema</i> ‘moteris’ (GrG 50), <i>Ein edle / Supana</i> ‘ponia’ (GrG 51), <i>Jungfer / Merga</i> ‘merga’ (GrG 52), <i>Kindt / maltnicka</i> ‘vaikas’ (GrG 53), <i>tochter / Docki</i> ‘duktė’ (GrG 54), <i>mutter / muthi</i> ‘motina’ (GrG 55), <i>Vater / thaus</i> ‘tėvas’ (GrG 56),
Laikas	<i>Jar / metthe</i> ‘metai’ (GrG 57), 2v <i>nacht / nackt</i> ‘naktis’ (GrG 58),

Karčema	<i>gutt / labbis – kefe / Sur</i> ‘geras’-‘sūris’ (GrG 59–60), <i>potter / Ancte</i> ‘sviestas’ (GrG 61), <i>meffer / keilo</i> ‘peilis’ (GrG 62),
Ūkis ir žemės darbai	<i>Monch / mynkus</i> ‘šiene laikomas nokstantis vaisius’ (GrG 63), <i>hew / kraife</i> ‘šienas’ (GrG 64), <i>ftro / Salme</i> ‘šiaudai’ (GrG 65), <i>hanffaet / gnabfem</i> ‘kanapės sėkla’ (GrG 66), <i>Eyer / paute</i> ‘kiaušinis’ (GrG 67), <i>Felt / lnncka</i> ‘laukas’ (GrG 68), <i>fcheune / fkuna</i> ‘daržinė’ (GrG 69),
Linų / kanapių apdirbimo darbai ir siuvimas	3r <i>Hecht / lyda</i> ‘linų šukuotis’ (GrG 70), <i>Peil / bila</i> ‘įrankis galvenoms nukirsti’ (GrG 71), <i>flachs / lino</i> ‘linai’ (GrG 72), <i>leimat / ...</i> ‘linų drobė’ (GrG 73), <i>... / moſla</i> ‘sakai, klįjai’ (GrG 73), <i>hanf / Caneips</i> ‘kanapė’ (GrG 74), <i>Nolde / aogle</i> ‘adata’ (GrG 75), <i>zwirn / ſchuto</i> ‘siūlas’ (GrG 76),
Karčema	<i>krug / kreitzno</i> ‘smuklė’ (GrG 77), <i>glas / gaffo</i> ‘stiklas’ (GrG 78), <i>knecht / Woikello</i> ‘tarnas’ (GrG 79), <i>Marck / kalte</i> ‘markė’ (GrG 80),
Linų / kanapių apdirbimo darbai ir siuvimas	<i>Schue / korpe</i> ‘korpėja, lino plūšai’ (GrG 81), 3v <i>Rock / Wiftna</i> ‘švarkas’ (GrG 23), <i>Hembde / Norte</i> ‘marškiniai’ (GrG 24), <i>Licht / lickte</i> ‘žvakė’ (GrG 25), <i>Haus / botte</i> ‘namas’ (GrG 26), <i>Sack / ſaika</i> ‘maišas’ (GrG 27),
Bažnyčia	<i>Beichten / gerbeis</i> ‘išpažink’ (GrG 28), <i>Sunde / greki</i> ‘nuodėmė’ (GrG 29), <i>kirche / kirko</i> ‘bažnyčia’ (GrG 30), <i>Faſten / Paſtenick</i> ‘pasninkas’ (GrG 31), <i>Erbeis / kekits</i> ‘žirnis’ (GrG 32), <i>Weg / peentis</i> ‘kelias’ (GrG 33),

Veiksm. priedas	4r <i>Schlaffen / Moicte</i> ‘miegoti’ (GrG 34), <i>Trincken / Pogeis</i> ‘gerk’ (GrG 35), <i>Effen / wolgeit</i> ‘valgykite’ (GrG 36), <i>Speien / wimbmis</i> ‘vemk’ (GrG 37), <i>Bezalen / plateis – Saltz / Sali</i> ‘mokėk’-‘druska’ (GrG 38–39),
Pardavimui siūlomi dalykai	<i>Hutt / kelmo</i> ‘kepurė’ (GrG 40), <i>Hun / gerte</i> ‘gaidys’ (GrG 41), <i>wagen / Abbas</i> ‘vežimas’ (GrG 42), <i>kanne / kragge</i> ‘ąsotis’ (GrG 43), <i>Schne / schneko</i> *‘baltos spalvos prekė’ arba ‘daiktas, panašus į sraigę’ (GrG 44), <i>Saw / Skaura</i> ‘kiaulė’ (GrG 45), „Dienos pasiūla“ <i>gebott / lapinna</i> *‘liepė, pasiūlė; pasiūla?’ (GrG 84), <i>tagk / Deigen</i> ‘diena’ (GrG 85),
Pasikalbėjimai	
<i>keiksm.</i>	4v <i>Arfch kuffen / pifda pomeleis</i> (GrG 82–83),
<i>keiksm.</i>	<i>Nim gefatter / Jmants Comatter</i> (GrG 86–87),
<i>keiksm.</i>	<i>Hure / Manga</i> ‘kekšė’ (GrG 88),
<i>prekybos situacija</i>	<i>Habt Jr es nicht <-> Jch wils euch geben Ein roter appfel / Ny thueri thu <-> Dam thoi Warmes Wobelcke</i> ‘tu neturi? – duosiu tau kirmėlių uoboliukus [galus]’ (GrG 89–91),
<i>prekybos situacija</i>	5r <i>Ein vogell Wo Woltu hin / Pipelko kayat thu</i> ‘paukščio nori tu’ (GrG 92–93),
<i>prekybos situacija</i>	<i>Behut dich Gott / Warbo thi Dewes</i> ‘(te)teisia tave dievas’ (GrG 94),
<i>prekybos situacija</i>	<i>Gehe furt Ein gut man / Sanday Dirfos gintos</i> ‘Sudie, šaunus žmogau’ (GrG 95–96),
<i>prekybos situacija</i>	[<i>Behut dich Gott / Warbo thi Dewes</i> , žr. GrG 94] => <i>Mangos Sones</i> ‘[(Te)teisia tave dievas,] kekšės sūnau’ (GrG 97),
<i>prekybos situacija</i>	5v [<i>Behut dich Gott / Warbo thi Dewes</i> , žr. GrG 94] => <i>Maiters</i> ‘[(Te)teisia tave dievas,] šelmi’ (GrG 98),
<i>prekybos situacija</i>	<i>Wiltu nicht [habit] / Ny koyto [wifge]</i> ‘nenori tu avižos’ (GrG 99, GrA 91–92).

Pr. *lapinna* (GrG 84), *lapynna* (GrA 37), *Lapinna* (GrF 28) vertė yra diskutuotina.

Prūsų–lotynų GrF žodis *Lapinna*, kuris kituose nuorašuose atitinka vok. *gebott*, suvoktas kaip daiktavardis *Praeceptum*. Bet prūsistikoje jis taisomas ir interpretuojamas kaip praet. 1 sg. *laipinna* ‘liepė, pasiūlė’ (Mažiulis 1981, 58; PEŽ 3, 25). Patikima žodyno dalimi reikia laikyti vokiečių kalbos registrą. Prie vokiškų žodžių Hanzos pirklys ieškojo (sieki parinkti) jam nežinomų prūsiškų atitikmenų, tačiau jo klausas prūsų kalbos „žinovas“ daugiareikšmių leksemų atveju galėjo suklysti, ypač klaidingai supratęs iš klausos verčiamo žodžio morfologinę priklausomybę. Interpretuotas kaip veiksmažodis vok. *gebott* galėjo duoti prūsistų rekonstruojamą praet. 3 sg. **laipina* ‘liepė, pasiūlė’ (inf. **laipin-tvei*) (PEŽ 3, 25).

Kita vertus, gal čia būtų galima įžvelgti – labai atsargiai – *nomen collectivum* su sufiksu **-in-* ir daryti kitą hipotetinę korektūrą (kadangi ji yra vis tiek daroma): **laipsīna* ‘pasiūla, (pa)siūlymų gausa’ (nom. sg. masc. **laips-* ‘norėjimas, geidimas’ – **-sa-* vedinys iš veism. pr. **laip-* ‘norėti, [intensyviai] geisti’, plg. pr. *pallaips* ‘paliepimas’ < **palaipsas* ‘paliepimas’ < **palaipsas* ‘panorėjimas, geidimas’ < sufikso **-sa-* vedinys iš veism. pr. **palaip-* ‘panorėti, [intensyviai] geisti’ [inf. pr. **palaipī-tvei*; **leip-* ‘begehren, verlangen’ – Rix 2001, 409] PEŽ 3, 215; reikia rekonstruoti tokią semantinę raidą [‘dieviškas] paliepimas’ < ‘įteikimas’ < ‘pasiūlymas’ < ‘panorėjimas, geidimas’). Darybos atžvilgiu plg. pr. *kupsins* ‘nebel (Nebel) – rūkas’ E 46 (pr. nom. sg. masc. **kupsīns* ‘rūkai’ < **kupsīnas* ‘t. p.’ – sufikso **-in-* vedinys iš subst. pr. **kupsa-* ‘rūkas’ < **kupsa-* ‘rūkimas, garavimas’ – sufikso **-sa-* vedinys iš veism. pr. **kup-*/**kūp-* ‘rūkti, garuoti’ PEŽ 2, 305; Ambrazas 2000, 54).

Atsižvelgus į leksikografinio paminklo žanrą ir, regis, universalią prekybos realiją (pirklys, pardavėjas prekiauja įvairiomis prekėmis, bet yra konkreti, šios dienos parduodamų daiktų *pasiūla*), galima tikslinti rekonstruojamą XIII a. „Prūsų knygelės“ sandarą. Pozicijoje po dešimties skirtingos apimties teminių laukų („Anas ir šis pasaulis, miestas vs. kaimas“ – „Maistas“ – „Orai“ – [„Žmogaus kūnas“] – „Orai“ – „Šeima“ – „Laikas“ – „Karčema“ – „Ūkis ir žemės darbai“ – „Linų / kanapių apdirbimo darbai ir siuvimas“ – „Karčema“ – „Linų / kanapių apdirbimo darbai ir siuvimas“ – „Bažnyčia“) ir prieš pasikalbėjimus buvo įterptos dvi pereinamosios grandys: grupė veiksmažodžių ir nuo paskutiniojo veiksmažodžio *Bezalen / plateis* ‘mokėk’ (GrG 38) priklausanti papildoma (vienuolikta) teminė skiltis „Pardavimui siūlomi dalykai“. Pagal funkcinę paskirtį ji buvo artimesnė pasikalbėjimų daliai. Gali

būti, kad originale ši paskutinė leksemų sanakaupa turėjo savotišką pavadinimą – leksinę apibrėžtį ‘diena’-‘pasiūlymas’, kitaip sakant *Tagesangebot* ‘dienos pasiūla’, įrašytą lapo 4r paraštėje. Perrrašant originalą, šis paskutinės skilties apibūdinimas (paaiškinimas, sukonkretinimas) buvo perteiktas viena eilute žemiau, dėl to nuorašuose jis įsiterpė į pasikalbėjimų dalį.

LITERATŪRA

Ambrazas, Saulius 2000, *Daiktavardžių darybos raida 2: Lietuvių kalbos vardažodiniai veidiniai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Baar, Antonius Hendrikus 1885, *Tönnies Fenne's Low German Manual of Spoken Russian, Pskov 1607 3: Russian-Low German Glossary*, Copenhagen: Royal Danish Academy of Sciences and Letters.

Dini, Pietro Umberto 2013, A note on the tradition of the Old Prussian GrH, *Res Balticae* 13, 51–59.

Dini, Pietro Umberto 2014, *Foundations of Baltic Languages*, Vilnius: Eugrimas.

Dini, Pietro Umberto 2019, *Baltų kalbų lyginamoji istorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.

Fałowski, Adam 1992, „Einn Russisch Buch“ by Thomas Schroue. *The 16th-century Russian-German dictionary and phrase-book 1: Introduction. Photocopies*. Cracow: Universitas.

Fałowski, Adam 1994, „Ein Rusch Boeck...“: *Ein Russisch-Deutsches anonymes Wörter- und Gesprächsbuch aus dem XVI. Jahrhundert*, Köln, Weimar, Wien: Böhlau.

Fałowski, Adam 1996, „Ein Rusch Boeck...“: *Rosyjsko-niemiecki anonimowy słownik i rozmówki z XVI wieku. Analiza językowa*, Kraków: Universitas.

Fałowski, Adam 1997, „Einn Russisch Buch“ *Thomasa Schrouego. Słownik i rozmówki rosyjsko-niemieckie z XVI wieku. Część 2: Transliteracja tekstu, Indeks wyrazów i form rosyjskich*, Kraków: Grell.

Gernentz, Hans Joachim 1986, *Tönnies Fenne's Low German Manual of Spoken Russian, Pskov 1607 4: Mittelniederdeutsch-neuhochdeutsches Wörterbuch zum Russisch-niederdeutschen Gesprächsbuch*, Copenhagen: Royal Danish Academy of Sciences and Letters.

Gernentz, Hans Joachim, Tamara Korol, Irmtraud Rösler 1988, Das Gesprächsbuch des Tönnies Fenne in seinem sprach- und gesellschaftshistorischen Umfeld, *Untersuchungen zum Russisch-niederdeutschen Gesprächsbuch des Tönnies Fenne, Pskov 1607. Ein Beitrag zur deutschen Sprachgeschichte*, Berlin: Akademie-Verlag.

Grimm, Jacob, Wilhelm Grimm 1877, *Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm* 4, Leipzig: Verlag von S. Hirzel.

Hammerich, Louis Leonor, Roman Jakobson 1970, *Tönnies Fenne's Low German Manual of Spoken Russian – Pskov 1607 2: Transliteration and Translation*, Copenhagen: Royal Danish Academy of Sciences and Letters.

Hendriks, Pepijn, Jos Schaecken 2008, *Tönnies Fenne's Low German Manual of Spoken Russian, Pskov 1607: An Electronic Text Edition* (<https://www.schaecken.nl/lu/research/online/editions/fenne11.pdf>).

Hendriks, Pepijn 2011, *Innovation in Tradition. Tönnies Fenne's Russian-German Phrasebook (Pskov, 1607)*, Leiden: Leiden University.

Hermann, Eduard 1949, Eine unbeachtete Überlieferung des preussischen Vokabulars Simon Grunaus. *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen* 6, 151–166.

Jakobson, Roman, Elizabeth Schooneveld 1961, Foreword, *Tönnies Fenne's Low German Manual of Spoken Russian, Pskov 1607 1: Facsimile Copy*, Copenhagen: Royal Danish Academy of Sciences and Letters.

Kirsch, Adam Friedrich 1714, *Abundans Cornucopiae* 2, Norimberga.

Lemeškin, Ilja 2018a, Senoji baltų leksikografija Hanzos pirklų tarnyboje. Rankraštinių žodynų paskirtis bei sudarymo laikas, *Acta Linguistica Lithuanica* 78, 9–52.

Lemeškin, Ilja 2018b, Vokiečių pirklų kančios dėl „lino mūkos“: Naujas požiūris į Gr žodynėlio sudėtį bei genezę, *Baltistica* 53(1), 79–98.

Lemeškin, Ilja 2019, *Lithuanica aliter* (= *Billėmai bhe ersinnimai* 2), Vilnius, Lietuvių kalbos institutas.

Mažiulis, Vytautas 1981, *Prūsų kalbos paminklai* 2, Vilnius: Mokslas.

PEŽ – Vytautas Mažiulis, *Prūsų kalbos etimologijos žodynas* 1–4, Vilnius, 1988–1997.

Rix, Helmut 2001, *Lexikon der indogermanischen Verben*, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.

Trautmann, Reinhold 1910, *Die altpreußischen Sprachdenkmäler. Einleitung, Texte, Grammatik, Wörterbuch*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Ilja LEMEŠKIN

Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centras

Lietuvių kalbos institutas

LT-10308 Vilnius

Lithuania

[ilja.lemeskin@lki.lt]